

актів» [2] та низки інших законодавчих актів з питань попередження правопорушень в економічній сфері тощо.

Розв'язання зазначених та багатьох інших проблем в державі потребує створення умов загальної поваги до Конституції і законів України, до верховенства права як легальних інструментів забезпечення соціально зорієнтованої ринкової економіки. Особливо це стосується органів державної влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Настав час запровадити юридичну відповідальність для посадових осіб цих органів за публічну відмову застосовувати Конституцію України як Основний Закон держави тощо. Відсутність такої відповідальності знецінює роль Конституції України, підтримує віру в неї законслухняних громадян.

МЕТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Безух О. В.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу правових проблем підприємництва
НДІ приватного права і підприємництва АПРН України*

Сутність права є в тому, що правові норми встановлюють світ належного. При цьому праву притаманне не тільки фіксування належного, але й відповідні механізми, які забезпечують перетворення належного в реальність. Таке перетворення здійснюється за допомогою особливого інструментарію, який має гарантувати досягнення мети, встановленої уповноваженим державним органом у наданих нормативних правових актах або санкціонованих на існування певних видах суспільних відносин. Одним з перших етапів здійснення правового регулювання та визначення ефективності правової норми в регулюванні конкретних відносин є визначення мети, на досягнення якої спрямована певна правова норма.

Досягнення цієї мети здійснюється у межах певних режимів правового регулювання та «моделей» юридичного впливу на суспільні відносини. При цьому правові засоби, які використовуються для цього, мають певне функціональне призначення, ознаки, які характеризують їх як інструменти правового регулювання вирішення економічних та інших соціальних завдань.

Спробуємо дослідити співвідношення мети правового регулювання відносин економічної конкуренції та відповідних правових засобів, що застосовуються державою.

Поняття конкуренції має велику кількість значень. Економісти розробили кілька моделей конкуренції, в яких розглядаються різні ринкові структури. Визначення економічної конкуренції в законодавстві наближено до теоретичної моделі досконалої конкуренції, яка не відображає весь спектр реальних відносин економічної конкуренції в Україні.

Загальним у цих моделях є те, що товарно-грошове господарство базується на децентралізації, економічному розподілі праці. Кожний суб'єкт господарювання приймає власні рішення та індивідуальні господарські плани, які визначають обсяг інвестицій, види продукції, її ціну та можливість реалізації. На ринку пропозиція суб'єктів господарювання стикається з попитом.

Отже, в українському суспільстві назріли зміни щодо відношення влади та її чиновників до підприємництва як засади конституційного ладу, до конституційного права громадян на підприємницьку діяльність та гарантій його захисту, до інших конституційних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Про тіньовий бізнес* детальніше див.: Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – С. 25–358.

2. *Проект Закону «Про кримінологічну експертизу нормативно-правових актів»*, зареєстрований у Верховній Раді України від 04.07.2005 № 7755 // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=25065.

Споживач, купуючи товар, «надає оцінку» діяльності суб'єкта господарювання та примушує його коригувати господарські плани, враховуючи вимоги покупців. У такий спосіб здійснюється самокоординація діяльності суб'єкта господарювання.

У випадках відсутності попиту на товар, низької його якості або високої ціни порівняно з іншими товаровиробниками, неможливості реалізації, суб'єкт господарювання стає банкрутом та усувається з ринку. Модель саморегулювання діє за «принципом проб та помилок», орієнтує підприємця отримувати певний результат та встановлює взаємозалежність вкладених зусиль і отриманих результатів. Для того, щоб отримати такий результат, підприємець вимушений обмежувати власну вигоду та шукати нові можливості для покращення продукції та її просування на ринку.

Принципи ринкової економіки реалізуються за умов, коли ринковий і ціновий механізми діють прозоро та злагоджено. В дійсності егоїстичне бажання мати власну вигоду спонукає підприємців на підставі наданих економічних свобод досить часто порушувати правила конкуренції, зловживати ринковим механізмом, що призводить до його неспроможності.

Цілком очевидно, що економічна конкуренція як правове явище безпосередньо створюється певною системою безпосередніх приватних відносин суб'єктів господарювання із споживачами та опосередкованих відносин між конкуруючими суб'єктами, які набирають ознак володіння певною часткою ринкового попиту чи намагання нанести реальну шкоду діяльності конкурентів. Але завдяки державі на шляху створення умов для економічної конкуренції у процесі управлінської діяльності, субсидюванні коштів державного бюджету в конкретні соціальні та інвестиційні проекти, обов'язок держави не обмежується тільки захистом економічної конкуренції та виконанням контрольних функцій щодо захисту суспільних інтересів у функціонуванні еконо-

міки. Відносини економічної конкуренції набувають більш широкого змісту.

Виходячи з цього, завданням права стає захист економічної конкуренції, створення умов для функціонування ринкової конкуренції та правове забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства.

Відносини між суб'єктами господарювання та споживачами здійснюються згідно з правилами обміну товарів, встановленими для регулювання приватних відносин. Економічна конкуренція є невід'ємною складовою ринку, а значить і господарської діяльності. Як передбачено ст. 4 Договору про заснування Європейської Спільноти (далі Договір про ЄС), запровадження економічної політики на ґрунті внутрішнього ринку, визначення спільної мети, близької координації економічних політик держав-членів належить провадити згідно з принципом економіки відкритого ринку з Вільною конкуренцією.

Центральне місце у створенні внутрішнього ринку в Європі займає забезпечення свободи переміщення товарів, послуг, осіб, капіталу, тобто забезпечення економічних свобод та свободи пересування, які створюють загальні умови для конкурентного середовища, підтримка якого забезпечується втіленням у життя принципу лібералізації економіки та запобігання порушення правил економічної конкуренції. Положення, які гарантують основні економічні свободи, підкріплюються передбаченими статтями 81, 82 Договору про ЄС інститутами контролю за економічною концентрацією, заборною узгоджених дій, зловживання домінуючим становищем, демпінгу та різноманітної дискримінації відносно суб'єктів господарювання.

Але забезпечення вільного відкритого ринку не можна звести до певного кола правових явищ, які носять приватний характер. Економічна мета свободи руху товарів передбачає усунення всіх державних обмежень у сфері конкуренції товарів (умови, якість, ціноутворення, реклама, обслуговування і надання свободи розпорядження продуктами). Зі сфери дії положень про свободу руху товарів в Європі роблять певні виключення, наприклад, щодо сільськогосподарської продукції, військової техніки, вугілля, сталі. Суб'єкти господарювання зобов'язані рівною мірою виконувати правила обміну товарів, тобто правила, що регулюють господарську діяльність. Це буде становити добросовісну конкуренцію.

З іншого боку, вільна конкуренція товарів може порушуватися внаслідок діяльності приватних суб'єктів господарювання, які не виконують правила підприємницької діяльності або прямо порушують правові заборони, за рахунок чого вони можуть отримувати неправомірні переваги у конкуренції. Коли виникають обмеження, пов'язані з діяльністю приватних економічних суб'єктів, застосовуються правові норми, що забезпечують захист свободи руху товарів.

Традиційно в літературі визначається, що метою анти-трестовських законів є встановлення контролю за використанням приватної економічної влади, що здійснюється за допомогою запобігання монополій, санкціонування картелем та інших способів захисту конкуренції [1].

Але головним і ключовим у розумінні забезпечення економічної конкуренції є поняття приватної еконо-

мічної влади, яка є метою конкуренції та визначення якої немає в жодному законі. Діяльність монополій, здійснення антиконкурентних узгоджених дій є тільки певними проявами цієї влади.

Враховуючи, що законодавство щодо захисту економічної конкуренції історично розвинулось із норм загального права (США, Франція, Велика Британія), яке регулювало приватні відносини, можна припустити, що норми, які регулювали економічні відносини, від початку спиралися не на поняття економічної конкуренції і вільного ринку, понять, які ще не були визначені, а, виходячи із спрямування на підтримку «чесної» комерційної діяльності та звичаїв гільдій ремісників, порушувалися. Питання наявності економічної влади не стояло, оскільки масштаби комерційної діяльності були порівняно малі.

Історія розвитку законодавства щодо економічної конкуренції доводить, що з розвитком економіки почали виникати монополії, які «паразитували» на інших учасниках ринку та гальмували економічний процес. Дрібні порушення підприємців у приватних відносинах почали призводити до того, що економічно могутні трести та утворення не тільки диктували умови ринку, але й почали втручатися у діяльність публічної влади з метою забезпечення власних переваг. Це примусило державу переглянути підходи щодо економічної конкуренції з метою формування економічної поведінки суб'єктів, що пішло на користь суспільству та дозволило підтримати функціонування економічної системи.

Правовідносини в економічній конкуренції – це не просто персоніфікований, а й багатограний взаємозв'язок між суб'єктами відносин економічної конкуренції, який передбачає за наявності одного і того ж предмета правового регулювання, майнових і особистих немайнових відносин рівних учасників економічної конкуренції застосовування різних методів і засобів правового впливу і особливого правового режиму.

Правові зв'язки у сфері економічної конкуренції виявляють певну ієрархію за умов домінування загально-норегулятивних правовідносин. Ці зв'язки виникають із певного економічного результату господарської діяльності та стану ринку й тісно пов'язані з закономірностями функціонування економіки в цілому.

Враховуючи різноманітність інтересів і відносин економічної конкуренції, які виникають, правові відносини конкретизують суб'єктний склад цих відносин, функції та зобов'язання учасників щодо підтримання загального економічного механізму конкурентних відносин та правопорядку в сфері економіки, наповнюючи на певних етапах усталені загальні економічні відносини правовим змістом.

У створенні правової норми на підставі дослідження різноманітних відносин (соціальних, економічних, культурних, ідеологічних та ін.) законодавець визначає мету правового регулювання, тобто досягнення бажаної моделі поведінки та правовідносин, які окреслюють правові засоби, що забезпечують певний вплив на поведінку суб'єктів права для досягнення визначеної мети. Набрали чинності закони, що отримали статус спеціальних, метою яких, разом із закріпленням правил поведінки, які існують, є закріплення моделі поведінки,

якої до прийняття закону не було, але вона є бажаною для суспільства. Це потребує застосування спеціальних юридичних режимів.

Як приклад, можна навести дискусію щодо цивільного і господарського кодексів України, випадків необхідності застосування відповідного законодавства в умовах розвитку ринкової конкурентної економіки.

Можливість використання суб'єктами права певних правових засобів не означає, що вони «належать» цим суб'єктам та «монополюють» ними застосовуються. Акценти в системі суб'єкт права – правові засоби – соціальні завдання мають бути розставлені на вирішенні завдань, оскільки правові форми відносин є засобами не з точки зору певних суб'єктів таких відносин, а з точки зору соціальних завдань, які вирішуються за їх допомогою. Правові засоби є інструментами вирішення, в першу чергу, соціальних завдань, з якими вони органічно пов'язані. Тому, на нашу думку, визначення всіх відносин, в яких бере участь держава, як публічно-правових, є відверто помилковим.

Застосування таких правових засобів, як договір, розрахунок, зобов'язання та ін. не свідчить про певний режим правового регулювання, приватний чи публічний характер відносин, що врегульовані відповідними засобами. Це інструменти, які виконують певні завдання та забезпечують досягнення мети. Але досягнення мети правового регулювання та використання засобів права може здійснюватися суб'єктами права самостійно чи із застосуванням примусу держави.

В економічній конкуренції суб'єкти відносин застосовують всі правові засоби, які відомі правовій науці. Наприклад, суд, вирішуючи відповідні спори, здійснює застосування норм права, інших правових засобів для відновлення і захисту прав та інтересів суб'єктів звернення до суду. При цьому рішення суду є з'єднувальною ланкою між нормою права і результатом її дії. Своїм рішенням суд знімає перешкоду на шляху реалізації норми права та забезпечує його дію у відповідності до тих завдань, які були поставлені законодавцем на момент її прийняття. Суд реалізує у такий спосіб мету права по відношенню до суспільства.

Чинне законодавство має багато різних правових норм, які містять схожі правові засоби. Під правовими засобами розуміються правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей [2].

Але ці правові засоби реалізуються не самі собою, а за допомогою механізму правового регулювання, як системи правових засобів, яка організована певним чином та забезпечує результативний вплив на суспільні відносини.

Цей механізм є системою різних за своєю природою і функціями правових засобів, взаємооб'єднаних єдиною метою в певну цілісну систему. Необхідно звернути до уваги, що мета правового регулювання, викладена в преамбулах ГК України, Митного кодексу, Сімейного кодексу, Закону України «Про надра», майже всіх законах України, що регулюють окремі сфери відносин, є різною. В залежності від мети обираються і правові засоби. В преамбулах законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від

недобросовісної конкуренції» також визначена мета, якою є забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин, встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин.

Деякі науковці, побачивши різне застосування, організацію правових засобів у правових нормах, порушують питання про неузгодженість, суперечливість правових норм. Особливо це стосується ЦК і ГК України. Разом з тим, поза увагою залишається мета правового регулювання, яка передбачає в цивільній сфері регулювання відносин між окремими суб'єктами права, в господарській – має на меті забезпечити певний господарський порядок в економічній системі України на основі розвитку економічної конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і держави в цілому.

Конкурентоспроможність виявляється, в першу чергу, в реалізації інтересу та спроможності суб'єктів господарювання мати конкурентні переваги, отримувати прибуток та займати відповідне місце на ринку.

В економічній конкуренції основною метою правового регулювання має виступати забезпечення інтересів, насамперед, суб'єктів господарювання, які і є безпосередньо конкуруючими суб'єктами, що забезпечують економічний розвиток та добробут суспільства. В регулюванні відносин, що виникають у зв'язку із недобросовісною конкуренцією, головною метою, що визначає зміст правовідносин, є захист, насамперед, споживача, який не є безпосереднім учасником конкуренції, але потребує захисту від конкуренції та наслідків неправомірної господарської діяльності та ринкової влади суб'єктів господарювання.

При цьому реалізація цієї мети не завжди досягається шляхом виникнення реальних правовідносин. У конкурентному законодавстві широко застосовуються превентивні норми, які забороняють певну поведінку під загрозою застосування до порушника засобів державного впливу, примусу та відповідальності.

Чинне законодавство України та інших країн прямо не визначає перелік обов'язків суб'єктів господарювання у сфері економічної конкуренції, встановлюючи тільки право на її захист. Разом із тим будь-яке право кореспондується із обов'язками, які його забезпечують. Сьогодні існує тільки один загальний обов'язок для всіх суб'єктів господарювання — не порушувати правових заборон, що встановлені законодавством про захист економічної конкуренції. Правові наслідки реалізації прав та обов'язків економічної конкуренції можуть мати місце тільки в економічних підсумках від дій у конкуренції, тобто виконання функцій конкуренції як економічного та соціально-правового явища.

Зважаючи на це, забезпечення правового опосередкування правил конкуренції, які переважно мають заборонні норми, є проблемним та повинно визначатися економічним чи соціальним результатом тих чи інших господарських дій відповідно до національної політики у сфері економічної конкуренції. Аналіз наведених визначень дозволяє зробити висновок, що функ-

ціонування механізму правового регулювання і правових відносин як його елемента у сфері економічної конкуренції здійснюється певним чином, а саме: держава закріплює у позитивному праві можливість та необхідність певної поведінки суб'єктів відносин у сфері економічної конкуренції, створює правові норми, визначає права й обов'язки суб'єктів відносин економічної конкуренції, які потім реалізуються, застосовує заходи відповідальності у випадках правопорушень. Але цей механізм підпорядкований одній меті.

Суб'єктивне право є засобом для досягнення певної мети. Мета є те, на досягнення чого спрямоване суб'єктивне право. Проблему вирішення колізії правових норм, які мають схожу структуру, і взаємовідношення процесів реалізації прав різних осіб, що приймають участь у судовому спорі, необхідно вирішувати не тільки з врахуванням конкретних фактичних обставин, але

також враховуючи призначення тих чи інших правових норм та обставини їх реалізації. Право передбачає не тільки зміст певних правил, закріплених в правовій нормі, а й процес їх реалізації, який втілюється у поведінці суб'єктів права, які в сфері господарювання реалізують власні права у суперництві, а іноді і у конфлікті з правами інших учасників господарських відносин. Головним є їх спрямування на досягнення певної економічної та соціальної мети всіх учасників відносин економічної конкуренції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Ернест Гелхорн, Вільям Е. Ковачич.* Антитрестовское законодательство и экономика // Вашингтон: Международный институт права. – 1995. – С. 9.
2. *Малько А. В.* Правовые средства. Вопросы теории и практики // Журнал российского права. – 1998. – № 8. – С. 66–77.

УЧАСТЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПІДГОТОВЦІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Сергійко О. В.,

*науковий співробітник відділу правових проблем підприємництва
НДІ приватного права і підприємництва АПРН України*

У ч. 2 ст. 3 Конституції України закріплено положення про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Норми ст. 42 визначають право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Частинами 3 та 4 цієї ж статті встановлено функцію держави щодо захисту в підприємницькій діяльності. Цей захист стосується конкуренції, прав споживачів, здійснення контролю за якістю та безпечністю продукції й усіх видів послуг і робіт, сприяння діяльності громадських організацій споживачів.

Мале підприємництво є важливою складовою формування конкурентоспроможної та соціально спрямованої економіки з розвиненим приватним сектором. Бажання всіх учасників економічної діяльності в Україні знайти додаткову стійкість і захистити свої соціальні та корпоративні інтереси виявляється у створенні багатьох спілок, асоціацій та інших демократичних інститутів. Співпраця підприємців в рамках підприємницького об'єднання є життєздатним інструментом громадського саморегулювання в економічній сфері, що допомагає адаптуватися їм у складних соціально-економічних умовах. Об'єднані для спільного вирішення своїх повсякденних проблем, підприємці являють собою потужну продуктивну силу, спрямовану на реалізацію конкретних завдань. Об'єднання в спілки та асоціації – це, перш за все, реальна можливість взаємовигідної корпоративної співпраці однодумців і колег на чисто прагматичних засадах. Крім того, це – спільне вирішення багатьох проблем, з якими підприємець перебуває один на один та унікальна можливість власними руками формувати сприятливі умови для підприємницької діяльності.

На сьогодні актуальним є питання впливу на процес підготовки нормативно-правових актів інститутів самоорганізації малого підприємництва. Тому важливо насамперед на теоретичному рівні визначитися з необхід-

ністю, механізмами та межами такого впливу.

Завданням статті є дослідження впливу та участі самоорганізації малого підприємництва на процес підготовки нормативно-правових актів, а також виділення основних проблем їх діяльності та визначення рекомендацій щодо застосування в практиці господарювання. Обрана тема дослідження належить до актуальних питань господарського права, тому що теоретичним шляхом можна визначити напрями нормативно-правового врегулювання відносин, що виникають при легітимації суб'єктів господарювання.

Проведений аналіз наукових джерел із зазначеної проблематики дає можливість зробити висновок, що саме поняття, ознаки та функції самоорганізації малого підприємництва та їх впливу на підготовку нормативно-правових актів не були окремим предметом певного наукового дослідження. Деяким аспектам цього питання присвячені праці таких науковців як В. Щербина, Ж. Іонова, А. Ластовецький, О. Олійник, Н. Саніахметова, Ю. Тихомиров та ін. З точки зору різних наукових підходів, висвітлених у сучасній юридичній літературі, слід зауважити, що одні вважають самоорганізацію малого підприємництва досить важливою формою для забезпечення життєво важливих інтересів людини, держави і суспільства, інші – недооцінюють її важливість саме для впливу на процес підготовки нормативно-правових актів.

Ж. Іонова визначає призначення інститутів самоорганізації малого підприємництва як встановлення особливої форми контролю за здійсненням таких видів підприємницької діяльності, які мають певні особливості у зв'язку з реалізацією важливих публічних інтересів [2]. А. Ластовецький і Н. Саніахметова розглядають інститути самоорганізації малого підприємництва як господарсько-правовий механізм захисту та певний регулятор підприємницьких відносин із метою забезпечення